

storis ecclesiæ prænominate præesse videtur, non solum non prodesse, imo plurimum obesse probatur, quoniam subditos ad normam religionis non informat, verum etiam ignominiosam et infamem gerens vitam, miserabiliter scandalizat, et secum in perditionem præcipitat. Et quia non est qui reclamet, in tantam impudentiam jam erupit, ut quemdam ex fratribus, sui sceleris complicem et conscium; aliis præfecerit, et Priorem domus constituerit. Exinde quam immanis lues gregem Domini corrumpat et nterimat, eos scribere supersedimus. Id enim vestra prudentia molius novit. Denique super his malis dudum scribentes apud prædecessorem vestrum, elicis memoriæ papam Adrianum, lacryabilem querimoniam exposuimus: et ut lamentabili ruinæ prædicti monasterii finem imponeret, devote suggestimus. Qui prudenter intelligens quia ita oportet fieri, missis litteris ad venerabiles episcopos, Alanum Antissiodorensis, et Theobaldum Parisiensem, præceptum fecit, ut in præsentia religiosorum abbatum rem diligenter discuterent, et secundum quod dignum esset, apostolica auctoritate determinarent. Cunque die præfixo Latiniaci jussioni domini Papæ parati essent obtemperare; ille non abbas dicendus, non satis conscientiæ fidens et iudicium subterfugiens, protulit in medium litteras, nescimus qua calliditate aut subreptione emendicatas, in quibus auctoritate domini papæ prædicti Adriani videbatur interminari, ne ipse abbas, utpote filius Ecclesiæ Romanæ, a prædictis episcopis aliqua ratione sive iudicio fatigaretur, sive gravaretur. Ita negotium ex tunc indiscussum remansit.

400 3. Propterea, venerabilis Pater, adhuc viperea pestis, adhuc ut cancer serpit; et fama mali, veloci mobilitate vicens, per urbes Franciæ crebrescit. Quoniam igitur videntes legum Ordinis prævaricantes mœrore tabescimus, et tamen in alienam messem falcem mittere prohibemur; vestrum est autem arborem infructuosam, imo malos fructus

facientem succidere, et eam quæ fructum bonum ferat inserere: precamur exhortantes, quatenus secundum potentiam quæ præeminetis, et secundum sapientiam qua polletis, adversus imminentem perniciem sententiam proferatis, adversus quam non prævaleant portæ inferi, et per quam repressis blasphemantium linguis, ora laudantium nomen Domini in hoc opere vestro aperiantur. Valet et in benedictionibus dulcedinis dexteram apostolicæ majestatis super nos extendite.

EPISTOLA CDXCV.

AD ABBATEM REATINENSIS MONASTERII SS.

Dilectissimo ac venerabili domino, Dei gratia SS. Reatinensis monasterii abbati, A. (1151) suus, consolationem Spiritus paraclæti.

Litteras Dilectionis tuæ, nimium breves et succinctas, debita veneratione suscepi, et a verbis tuis formidavit cor meum. Cum enim legerem in capite, « Patri domino venerabili abbati, » quia nihil mihi conscius sum, fateor, aliquantulum erubui, et cogitabam, qualis esset illa salutatio. Quis enim ego sum, aut quæ domus patris mei? Ego sum puer parvulus, ignorans introitum et egressum meum. Infelix ego sum, qui cum nihil sim in conspectu Dei, magnus tamen sum in oculis vestris, cui de opinione aliquantulum, de veritate nihil constat. Utinam litteræ vestræ tantum habuissent veritatis, quantum habuerunt falsitatis. Quamvis nemo mentiendus iudicandus est, qui dicit falsum quod putat verum: quoniam quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur. De cætero, si quid valent apud fontem misericordiæ preces pauperum, confidimus in Domino, quod prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. Precamur et nos ardorem fidei vestræ ut in sinu memoriæ vestræ nos habeatis, quando in tabernaculum ejus introibitis, quando adorabitis in loco ubi steterunt pedes ejus. Angelus Domini custodiat introitum tuum, et exitum tuum, domine venerabilis ac charissime pater.

(1151) Incertum quis ille A. scriptor hujus epistolæ, quæ inter Bernardinas Colonæ nuper edita est ante eam, quæ in hac editione est epistola 328. De Reatinensi monasterio supra ad epistolam 201.

S. BERNARDI CHARTÆ.

(Edit. Mabill., passim.)

I

PRO ABBATIA DE TRUNCO-BERENGARI.

Bernardus abbas Claræ-Vallis, omnibus præsentem paginam inspecturis.

Contigit abbatem Trunchiniensem (1152) et Balduinum de Wasia pro determinanda controversia eorum Romam ituros, per nos transitum facere. Quorum causam eam audivimus, eorum labori et

(1152) Erat tunc Gosvicius abbas Trunchiniensis hæc schedula eruta est.

D sumptui compatiens, Deo auxiliante eos in pace et dilectione composuimus in hunc modum. Ecclesia Trunchiniensis, secundum privilegia sua, Werbroech et Saleghem cum integro jure parochiali possidebit in perpetuum. Statuimus quoque, ut ecclesia Trunchiniensis Balduino annuatim viginti solidos daret in festo sancti Remigii. Balduinus etiam oblationes, quas in ecclesia Trunchiniensi juxta Gandavum monasterii, ex cujus autographo

habebat, rogatu nostro eidem ecclesie concessit. Idem sic sensit Simon episcopus Tornacensis.

II.

PRO LUXOVIENSI ET SANCTI-APRI MONASTERIIS (1153).
Hæc est compositio inter Luxoviensem et Sancti-Apri abbates, de ecclesia Galdonis-Curtis

Ego BERNARDUS Clare-Vallis vocatus abbas, cui dominus papa (1154) causam Luxoviensis et Sancti-Apri abbatum commisit decidendam (1153) eidem causæ per concordiam hoc modo finem imposui. Statutum est ut illi de Sancto-Apro universam decimam Galdonis-Curtis-habeant; ipsam vero ecclesiam et omnia, præter decimas, ad eam pertinentia Luxovienses possideant, remittentes si quid juris habuerunt in ecclesia Bolonis-Villæ, quam tenebant illi de Sancto-Apro. Omnes autem annuales census, quos ecclesia Galdonis-Curtis debet tam episcopo quam ministris ejus, illi de Sancto-Apro singulis annis ex integro persolvant. Hoc autem factum est consilio venerabilium Godefridi Lingonensis et Hattionis Trecensis episcoporum, et aliorum religiosorum vivorum, qui ad hoc ipsum acciti sunt a nobis, quorum nomina sunt hæc : Guillelmus abbas Sancti Martini Trecensis, Balduinus abbas Castellionis, Stephanus abbas Trium Fontium, Balduinus abbas Cristæ, Guido abbas Chari-Loci (1156).

III.

COMPOSITIO FACTA INTER HUGONEM EPISCOPUM ET WILHELMUM COMITEM ANTISSIODORENSEM (1157).

1. In nomine sanctæ et individue Trinitatis ego BERNARDUS Clare-Vallis vocatus abbas.

Cognita, quæ inter Hugonem episcopum Antissiodorensis et Willelmum comitem Nivernensem emergerat discordia pro quibusdam querelis, quæ inter eos agebantur, Antissiodorum veni, et pari amborum consensu at voluntate querelas illas ad concordiam redactas feci terminari hoc modo. In bosco, qui dicitur Brueria (*La Bruière*) Episcopi, facient communiter episcopus et comes haïam, factamque communiter custodient : ita quod singuli singulos ministros ejus custodiæ deputabunt, et uterque ab ambobus fidelitatem excipiet; eritque in sacramento eorum, quod nullus homo sive animal in haïa per occasionem capiatur. Forifacra haïæ communiter percipientur : quæ etiam forifacra hac ratione determinantur. Poreus, ovis, vaccæ, cum lascivientes fugiunt tauros, si in ea deprehensæ fuerint, nihil emandabunt. Boves, vaccæ equi, asini, capræ et similia animalia, si sine custode in ea inventa fuerint, pro singulis singuli denarii persolventur. Si custos adfuerit, tres solidos pro se emendabit. Pro pecudibus nihil exigetur. Si homo ligna cædens in ea inventus fuerit, quiddecim solidis emendabit; incendium faciens sexaginta. Itaque prædicta fori-

facta haïæ nunquam excedent prænominatas summas. Haïa non extendetur in latum ultra quadraginta perticas arpennales. Si autem eandem haïam contigerit aliquando, seu vetustate, seu aliqua occasione, ad id devenire ut non sit; si eam simul ibidem reparare voluerint, licebit; quod si noluerint, terra remanens, sive culta sit, sive inculta, ad dominium episcopi revertetur. Omnia alia forifacra, quæ extra haïam fient sine parte comitis, episcopi sunt.

2. Statutum est de clericis, ut omnino a potestate comitis liberi et immunes existant : ita quod nec aliquid juris vel dominationis in eos ex aliqua occasione comes exercebit, nec rebus eorum, ubicunque sint, manum aliquo modo mittere sibi, vel alicui ministrorum suorum licebit. Quod si in aperto latrocinii forifacra clericus fuerit deprehensus, absque omni clericalis ordinis injuria seu indignitate episcopo, vel ejus ministris reddetur : ac deinceps, siquidem contra ipsum a comite vel ejus ministris aut hominibus exostulabitur; episcopus eis, quantum jus et ratio dictaverit, de eodem faciet satis.

3. Teloneum civitatis et suburbiorum ejus, quia episcopo et comiti commune esse constat, si aliquod forifacrum inde commissum fuerit, episcopus capitale suum per se recipiet, cum ea lege qua quisque vivit : et comes pro forifacra sexaginta solidos. Si telonearius comitis, seu aliquis clientum, primus ceperit eum, qui capitale episcopi abstulit, capitale suum cum ea lege episcopo reddere faciet : et si per ejus incuriam cum eodem capitali evaserit, ipse pro illo episcopo de capitali et lege respondebit.

4. Servientes episcopi, et quotquot erunt de familia ejus, nunquam justitiabunt se per comitem. Omnia forifacra claustrorum, videlicet claustrum Sancti Stephani, et claustrum Sanctæ Mariæ, et claustrum Sancti Eusebii; et Sancti Petri, et Sancti Amatoris, et ea quæ claustris continentur, juris episcopalis sunt, nec aliquam in eis exercere poterit comes potestatem, nec pro aliquo forifacra cujuslibet hominis res, quæ in claustris sunt, in suam transferet potestatem. Si aliquis laicus deprehensus fuerit in claustris in latrocinio, cum una quacunque veste sua pro justitia faciendâ comiti reddetur. Extra claustra autem quicumque laici latrones deprehensi fuerint, et ipsi et res eorum comitis sunt, exceptis illis rebus, quæ in claustris nominatis continentur, quæ propriæ ad episcopum pertinent.

5. De terris censualibus manifestum est, quod nunquam licet comiti vel homini suo eas, quæ de fundo sunt episcopi, acquirere, nisi per episcopum, nec etiam aliquam decimam. Bannum comitis observabunt tribus diebus omnes, tam clerici, quam laici, qui in claustris morantur : quibus transactis, libere,

(1153) Ex authent. Sancti-Apri. Scripta anno Christi 1140.

(1154) Scilicet Innocentius II.

(1155) Luxovio tunc præfuisse videtur Joceranus : monasterio autem Sancti-Apri Petrus, an Durandus ?

(1156) Huic chartæ appensum erat sigillum, sed contritum est.

(1157) Epist. 426 edit. 1690, 429 edit. 1729, 466 in novissima Parisiensi curis Gaume fratrum. Edir.

Vendent. Si episcopus vinum aut annonam comparaverit, nihil gellagii, vel alterius consuetudinis ab eo exigetur. Episcopus servientes et homines comitis, tam per se, quam ecclesiasticos, ministros, pro Christianitate submonebit, et justificabunt se per eum.

6. Domus comitis et munitiones castrorum, quæ ipse dignoscitur tenere ab episcopo, scilicet Castri-Novi, Sancti Salvatoris, Conadæ, Mailliaci, tradentur episcopo ad ejus beneplacitum: ita tamen quod eo discedente, comiti vel ministerialibus ejus cum integritate restituentur. In boscis comitis episcopus accipit necessaria sibi et ecclesiæ Sancti Stephani.

7. Dictum est et concessum de canonicis Sancti Stephani, quod in bosco de *Thul* usuarium suum plenarie habebunt. Cognitum est et a comite concessum, quod non licet ei Antissiodori aliquam mutationem vel innovationem facere absque licentia episcopi, de cujus feodo recognoscit se tenere quidquid habet Antissiodori et in circuitu ejus, præter hoc quod continetur infra muros urbis extra claustrum, quod tenet de domino rege, et præter feodum ducis ultra pontem.

8. Comes res episcopi custodire debet ut suas proprias. Si aliquis de potestate ejus aliquid de rebus episcopi aut hominum suorum ceperit, comes reddi faciet, aut de suo recompensabit. Ad molendinos episcopi de Regioanne (*Regenne*) tale debet esse bochellum, quod quidem navibus ascendentibus et descendentibus pervium sit. De illis qui pisces vendunt, comes habet quatuor creditorios, in quibus episcopus nihil accipit. Si ad alios telonearius episcopi primus advenerit et primus barguinaverit, tantum accipiet, quantum curia episcopi necesse habebit. Et idem telonearius comitis faciet: si pariter venerint, pariter accipient quod invenerint. Similiter in aliis victualibus facient. Creditariam habet episcopus in omnibus victualibus quadraginta diebus exinde; donec reddiderit, ab eis, quibus debetur, nihil ei credetur.

9. Statutum est de mercatoribus qui vendunt in domibus suis, quod a quindecim ut quindecim dies, vel a mense in mensem, teloneario episcopi ventas reddent, si quæsitæ ab eis fuerint. In nundinis libertatis Kalendarum Maiarum, telonei et ventarum dux sunt partes episcopi, tertia comitis. Illique qui hos redditus recipiunt, fidelitatem episcopo et comiti facient.

10. Episcopus in vineis suis propriis, et in censualibus, si illi voluerint quorum sunt vineæ, custodiam ponet: si noluerint, non cogentur. Comes faciet similiter in Brueria tota, cujuscunque fundus sit aut possessio, episcopi et comitis venatio communis est, et forifaceta ad venationem pertinentia.

(1158) Eandem controversiam inter Alanum episcopum et Willelmum comitem denuo recrudescentem composuit Godefridus episcopus quondam Lingonensis, tum privatus degens apud Claram-Vallem, id est anno 1164, statuitque ut quidquid inter Hugonem episcopum et Willelmum de Carthusia comi-

11. Actum Antissiodori anno ab Incarnatione Domini 1145, episcopatus Eugenii papæ III primo. Huic rei interfuerunt abbates Stephanus Regniacensis, Guido de Caro-loco, Balduinus de Castellione, Gaufridus de Rupibus, Raynaudus archidiaconus, Gaufridus cantor, Hugo decanus Meldensis, Andreas de Baldement, Landricus, Bernardus, Hugo de Castro-censurii (*Chateaucensois*), Hugo de Tociaco (*Toucy*) presbyteri. Gaufridus cellarius, magister Anselmus, Guido de Bichiaco, Stephanus de Sancto Germano, canonici. Milites: Guillelmus filius suprascripti comitis, Hugo de Tilio, Humbertus de Sancto Germano, Siguinus de Tornella, Odo de Tociaco, Humbaudus Tortus. Servientes, Robertus præpositus comitis, Humbaudus pistor, Erveus præpositus episcopi, Olanus cellarius, et alii quamplures, hinc et inde (1158).

IV.

PRO MONASTERIO S. VICTORIS PARIENSI (1159).

Ego BERNARDUS, Claræ-Vallis vocatus abbas, omnibus Dei fidelibus, tam posteris, quam presentibus, notum fieri volo, me quadam vice, cum Parisius venissem, rogasse dominum Odonem abbatem S. Genovefæ, omnesque fratres in communi capitulo, ut fraternæ dilectionis intuitu Gelduino abbati fratribusque ecclesiæ S. Victoris concederent aquam Benevim, de submolendino quod Cupels appellatur, acceptam usque ad suam ecclesiam deducere, et inde versus Parisius in Sequanam, dato idoneo pretio hominibus posteris S. Genovefæ... aquam ducerent. Et ut præfatæ ecclesiæ B. Victoris liceret in eadem aqua infra muros suos molendinum facere ad suos usus, ut quantulumcunque utilitatis aquæ ductu illo infra eosdem muros ex extra propriis expensis extruere valeant. Quæ Odo abbas omnia communi fratrum suorum assensu nostro interveniente benigne concessit, ita tamen ut molendinum S. Genovefæ, quod superius est nominatum, nulla operis S. Victoris machinatione aut aquæ elevatione impediatur. Quæ concessio ut ecclesiæ B. Victoris rata firmaque in perpetuum perseveret, sigillo eam commendamus. et sigilli nostri impressione testificandam duximus. Placuit et eorum nomina subjungere, qui precibus nostris tum interfuere: Dominus Godefridus Lingonensis episcopus, D. Joannes S. Maclovii episcopus, magister Bernardus Parisiensis archidiaconus, monachi quoque nostri Gerardus et Gaufridus.

V.

PRO MONASTERIO SANCTI-AMANTII (1160).

In nomine Domini, ego BERNARDUS, Claræ-Vallis vocatus abbas, notum volo esse, quod locum de Buxia (1161) et quidquid in eo habebamus ex dono

tem sanctæ memoriæ Bernardus Claræ-Vallis abbas composuit, inviolabiliter observaretur.

(1159) Hæc concessio facta est circa annum 1150.

(1160) Ex chartario Buxensi. Scripta anno 1153. (1161) Vide notas ad epist. 299.

Comitis Engolismæ, et ecclesiæ Engolismensis, et Petri Austensii, ecclesiæ Sancti Amantii concessissum. Testes fuerunt Ugo Engolismensis episcopus, dominus Junius abbas de Corona, frater quoque

A Philippus Prior noster, et frater Girardus et frater Gaufridus monachi domus nostræ.

Actum apud Claram-Vallem anno ab incarnatione Domini 1153.

SANCTI BERNARDI
 ABBATIS CLARÆ-VALLENSIS
OPERUM TOMUS SECUNDUS,
 COMPLECTENS
TRACTATUS MORALES, DOCTRINALES
ET POLEMICOS.

(Collati sunt ad codices Colbertinum, Dionysianum, Cistercienses, S. Germani, Majoris-Monasterii, Gemeticensem S. Theodorici Remensis et Compendiensem.)

IN TOMUM II PRÆFATIO

Maxime ad libros *De consideratione*

401-413 I. In superioribus editionibus Horstianis ac nostra, post sancti Bernardi epistolas collocati erant in tomo secundo *Sermones de Tempore ac de Sanctis*, tum *Sermones de Diversis*: in tertio *Sermones in Cantica*: quibus varii *Tractatus Bernardini* quarto loco succedebant. Verum re attentius considerata, hos *Tractatus* epistolis proxime subicere visum est: idque nobis naturalis ordo facile persuasit. Cum enim ejusmodi *Tractatus* epistolari modo scripti sint, imo nonnulli ex epistolis in tractatus relati, consequens erat ut non longo post epistolas intervallo collocarentur. Accedit ex hoc ordine illud commodi, quod cum *Sermones de Tempore, de Sanctis, ac de Diversis* in tertium tomo, *Sermones vero super Cantica* in quartum rejiciantur; his quasi continenter adjungatur tomi quinti initio *Expositio a Gilleberto continuata in Cantica*: quæ Bernardi *Sermones* in eadem *Cantica*, quasi ejus consecutaria appendix, quam proxime subsequi debebat. Ob has itaque similes que rationes non incongruum duximus, vulgatum Horstii ordinem tantisper immutare, ut *Lectorum commodo et naturali rerum ordini* consuleremus. Hæc de ordine rerum, quæ subsequentes tomos constituunt; hoc loco repetenda et præmittenda fuere: nunc de ordine *Tractatum*, quos tomo secundus continet, pauca dicenda sunt.

II. In disponendis objectis opusculis Horstius dignitatis potius, quam temporis rationem habuit. Nam si ordinem temporum sequimur, primus est *tractatus de Humilitate*; deinde, *tractatus de Diligendo Deo*; tum, *Apologia ad Guillelmum*: quo ordine enumerantur a Gaufrido in libri tertii de Bernardi Vita, capite octavo; Bernardo ipso primum et tertium pariter suggerente in epistola decima octava, ad Petrum cardinalem, quæ sub annum 1127 scripta fuit: ubi et « paucas ad diversas epistolas » memorat; quo nomine haud scio an *tractatum de Diligendo Deo* comprehendit. Postea recensenda est epistola quadragesima secunda, ad Henricum Senonensem archiepiscopum, eodem circiter anno 1127 dictata: mox *tractatus de Libero Arbitrio* circa annum 1128, ut colligitur ex epistola quinquagesima secunda, ad Haimericum. Ne longo post intervallo habitus est *Sermo de Conversione, ad Clericos*. Successit ante annum 1136 liber ad *Milites Templi*: quo tempore exarata est epistola septuagesima septima, ad Hugonem de Sancto-Victore. Anno 1140 epistolam centesimam nonagesimam de *Erroribus Abælardi* Innocentio directam fuisse constat. Eodem fere anno prodiit *tractatus de Præcepto et Dispensatione*, quem Petrus Venerabilis, anno 1143 ex Hispania reversus, postulavit libri quarti epistola vigesima septima. Incunte anno 1149 absolutus est liber de *Vita sancti Malachie*: eodemque anno inchoati sunt libri de *Consideratione*, ut mox dicturi